

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА

Дмитрієнко Ю. М.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЕРВИННИХ І ВТОРИННИХ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Уявляючи сучасну Конституцію України прямим нормативним результатом, першоосновою чинного механізму правового регулювання, концептуальним нормативно-правовим актом вторинних суб'єктів правосвідомості, яка регулятивно зорганізовує сутність чинної державно-правової концепції та є статичною формальною спадкоємністю конкретно-історичного циклу соціальної активності правової свідомості [1], фіксуємо тезу про те, що суттєві інструменти її удосконалення та модернізації формуються у сфері такої правової політики та практики, які дозволяють або не дозволяють чи-то реально, чи-то теоретично вирівняти права первинних та вторинних суб'єктів правосвідомості. За умов вироблення оптимального законодавчого механізму вирівнювання прав первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості створюються подальші передумови поступового переходу до формування природної домінанти ментальних прав первинних суб'єктів правосвідомості над ідеологічними правами вторинних як поновлення звичайної асиметрії цих прав – розвиткового еволюційного принципу права та правосвідомості, ураховуючи те, що сучасні ментальні права первинних суб'єктів правосвідомості вимагають регулятивного пом'якшення санкцій статей Конституції за можливими порушеннями деяких статей Конституції України, а ідеологічні права вторинних – посилення санкцій за можливе неправомірне використання статусу недоторканості з боку народних депутатів Верховної Ради України та найвищих державних службовців.

За нашим контекстом відносимо до первинних суб'єктів правосвідомості та оптимальних умов їх існування фізичних осіб - соціальні спільності – суспільство - суспільні інститути та інституції (які не є юридичними особами), громадських діячів, інші громадянські чесноти та практики, які формують громадянське суспільство та громадянську духовність як основу правової держави, а також звичайні, суспільно відкриті та рівноправні умови існування фізичних та юридичних осіб, з громадським контролем за діяльністю юридичних, обраністю їх для керівництва за рішенням більшості фізичних осіб (починаючи з віче), їх відкритої, публічної підзвітності первинним, коли природні права останніх не порушені, створені та функціонують за умов еволюційного домінування у історичному формуванні правосвідомості ментальних орієнтирів світопізнання та нормотворення, що є первинними суб'єктами початкової родової правової природи. До вторинних суб'єктів правосвідомості та природних умов їх існування відносимо юридичні особи - владні юридичні особи – держава - державні інститути та інституції (які є юридичними особами), державних діячів, найвищих державних та інших посадових осіб, у тому числі депутатів Верховної Ради України, які формують правову державу, використовуючи ідеологічні засади, а також природні, певною або повною мірою штучні, ідеологічно структуровані умови їх існування, з відсутністю публічної підзвітності та відповідальності перед первинними суб'єктами

правосвідомості, що створюються за умов нееволюційного (штучного, ідеологічного) домінування у історичному формуванні правосвідомості ідеологічних або будь-яких інших штучних орієнтирів світопізнання та нормотворення, що не враховують природного правового менталітету первинних та є утвореннями другої, вторинної видової правової природи.

Проблема пов'язана з держбюджетними тематиками юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка „Формування механізму реалізації та захисту прав і свобод громадян України” (номер теми 01-БФ-042-01; номер державної реєстрації 019U003579) та “Механізм адаптації законодавства в сфері прав громадян України до законодавства Європейського Союзу” комплексної наукової програми університету “Наукові проблеми державотворення України”.

Метою статті є дослідження специфіки різних актуальних підходів щодо об'єктивного виявлення можливості та дієвих основ, інструментів і перспектив формування правового статусу первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості з метою пошуків критеріїв їх істинного та оптимального зрівнювання, а також дослідження природи зрівнюваних суб'єктів правосвідомості. Задачами статті є окреслення різних векторів та підходів до формування критеріїв та основ можливого зрівнювання первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, що складись та формуються в українському та світовому праві.

Отже, за нашим підходом, сучасна проблемна рівність суб'єктів правосвідомості вимагає сутнісної регулятивної раціоналізації правової комунікації між ними, у першу чергу, на рівні удосконалення конституційних праввідносин у площині їх модернізації. Слід зазначити, сучасна Конституція України має широкі потенції, потреби та вимоги для її ідейно-світоглядної раціоналізації. За нашим підходом, її вдосконалення та модернізація має оптимальними орієнтирами створення механізму такого законодавчого інструментарія у площині законодавчої та юридичної техніки, який би у якості першокритеріїв використовував природні критерії та напрями конкретно-історичного формування прав первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості. Пропонуємо оптимальними критеріями реального та можливого зрівнювання прав первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості створення таких нормативно-правових механізмів інструментально-процесуального впливу на чинну правову психологію та ідеологію суб'єктів правосвідомості як два ядра розиткових перспектив останньої, що послабили б, в першу чергу, реальні та потенційні санкції норм Конституції стосовно первинних суб'єктів правосвідомості, та посилити б автентичні санкції стосовно вторинних суб'єктів правосвідомості, в першу чергу, на рівні створення ефективного механізму громадського контролю над вторинними суб'єктами правосвідомості, який формував би кожного разу дієву актуалізацію конституційної їх відповідальності за негативні наслідки законотворчої та законодавчої діяльності.

У нашому ж контексті, що висвітлює правовий статус первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості у плані їх початкового процесуально-правового ствердження у тій чи іншій правовій реальності, що відбувалось здавна у нормативному викристалізованні раціонально-правових почуттів, ідей, теоретико-практичних поглядів на чинне право та дійсність, існуючих у початкових ірраціональних, які перетворюються у раціональні, та у норми різногалузевого процесуального права, нормах ідейно-світоглядного виміру реальності правовою свідомістю її первинних суб'єктів, ураховуючи давні підходи (В.О. Ключевський) та сучасні (В. Трубіков) стосовно природи, сутності й перспективи первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, остаточно говорити про їх тотожність або певну регулятивну спорідненість не є можливим, тобто їх рівність є актуальною правовою проблемою.

Особливого значення набувають норми правосвідомості та їх носії тоді, коли вони прямо виконують функції закону, тобто стають основою усього механізму правового регулювання, коли статичне право остаточно не сформоване, що трапляється за перехідних, дореволюційних, післяреволюційних, воєнних та подібних епох: „У певних історичних ситуаціях (післяреволюційних, перехідні періоди від одного типу правової системи до іншого), коли право ще не стало завершеною системою, коли система лише формується, правосвідомість стає основою усього механізму правового регулювання. Проте явище це тимчасове, правосвідомість може замінювати правову систему лише до повного її становлення” [2, с. 235-246]. За такого підходу особливої ваги набувають питання про виявлення конкретних суб'єктів правосвідомості як її безпосередніх носіїв та як належностей родової та видової правової природи, а серед них - пріоритетних. Думаємо, що цими суб'єктами, за логікою, у галузі права є правові суб'єкти, які мають родову правову природу, що детермінує видову правову природу вторинних суб'єктів правосвідомості. Як звісно, такими суб'єктами є первинні суб'єкти правосвідомості, що мають початкове походження, первинні права, а звідси їх свободи та обов'язки, є та завжди повинні бути природною причиною видових прав, свобод та обов'язків вторинних, а не навпаки. Звідси критеріями істинності та пріоритетності у регулятивному здійсненні державно-правової політики та практики, конституційних норм є конституційна гарантія, щонайменш, їх виконання, та, щонайбільш, конституційне, а не за іншими законами або підзаконними актами, пряме забезпечення їх виконання, а не лише декларація.

Будь-які змісти чинних норм статичного права (закону), створені внаслідок тривалого конкретно-історичного викристалізування раціональних форм (норм) правосвідомості з її початкових ірраціональних, з численної кількості різноаспектних рецепцій теоретико-практичних поглядів, ідей, почуттів, концепцій, сгрупованих у ті чи інші конкретно-історичні правові ідеології та психології, котрими керувались та керуються як первинні, так й вторинні суб'єкти правосвідомості у процесуально-правовому її вимірюванні, остаточно за розв'язання конфліктних питань у судовому процесі, де поруч з нормативно-правовими актами, презентуючими регулятивно нестійкі чинні норми статичного права, пріоритетно функціонують чинні процесуально-правові норми правосвідомості як першооснови норм процесуального права, які іноді суттєво можуть домінувати при прийнятті судового або іншого особистого рішення, котрі, часто-густо, можуть бути побудованими не стільки на нормах статичного права (але з обов'язковим їх використанням), скільки на ґрунті норм правосвідомості. Отож, виходить, що найсуттєвішим критерієм модернізації суспільно-правових трансформацій є оптимізація нормативної комунікації між первинними та вторинними суб'єктами правосвідомості, які утворюють два ядра, дві основи формування правових теоретико-практичних рефлексій (правову психологію та ідеологію), які визначають, легітимізують, верифікують та удосконалюють певні відмінні правові рефлексії або правові відносини, які неоднаково нормативнозмістовні, не з одним та тим же ступенем санкції віддзеркалюють у правовому відношенні реальність у зв'язку з їх різним хронологічним, онтологічним, аксіологічним та нефункціональним походженням у правовому світі, детермінованим, перш за все, часо-просторовим генезисом людини як фізичної особи: первинні суб'єкти правосвідомості з точки зору початкових, пріоритетних, причинних прав ментального походження, визначають природу, сутність та призначення інших, зокрема вторинних, які ідентифікують правову реальність з точки зору наслідкових прав ідеологічного походження, формуючих та реалізуючих

похідну сутність норм закону, що не має першоджерелами природну сутність первинних суб'єктів правосвідомості. У зв'язку з похідною історичною природою вторинних суб'єктів правосвідомості, останні, правомірно намагаючись законодавчо компенсувати свою вторинність, здатні до перебільшення своїх ідеологічних прав, що виявляється у формуванні неправомірно заідеологізованого змістотворення процесуальної доміанти їх прав, закону над правом, законосвідомості над правосвідомістю. Виникає потреба сутнісного виявлення істинної природи первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості з метою виявлення правомірної та неправомірної нормативно-правової специфіки, яка допоможе сформувати нові механізми оптимізації їх різноаспектної комунікації, перш за все, у галузі формування та здійснення такої законотворчої політики, що враховувала б правові інтереси як первинних, так й вторинних суб'єктів правосвідомості у різних площинах, але, в першу чергу, у площині здійснення певних компенсацій первинним суб'єктам правосвідомості з боку вторинних, що необхідна за певні порушення їх ментальних прав, у плані їх зменшення, котре, можливо, було, певною мірою, за перехідних або воєнних часів необхідне для формування більшого владного статусу вторинних, зміцнення державно-правових інституцій та інститутів задля встановлення необхідного для нових державних інституцій правопорядку. Сутнісне виявлення істинної природи первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, в свою чергу, вимагає співставлення, співвіднесення та уточнення їх функціональних властивостей, не забуваючи при цьому про родове походження первинних, що зафіксовано в чинній українській Конституції у пріоритеті соціальної політики над іншими різновидами державно-правової діяльності та визнанні людини найвищою соціальною цінністю (ст. 3) в Україні як суверенній, незалежній, демократичній, соціальній та правовій державі (ст. 1).

У зв'язку з тим, що проблема співставлення первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості набуває концептуального значення, виникає завдання пошуків оптимального критерія або декількох критеріїв такого співставлення, які б враховували сутнісну, оптимальну їх природу за різних нормативних комунікацій між ними, за зразками, наприклад, конституційно зафіксованих і захищених їх прав. За проведеними дослідженнями, таким критеріями є: 1) Історичне походження первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості у методологічно-правовому їх співставленні, яке може бути оптимальним тільки тоді, коли враховує їх сутнісну природу; 2) Ступінь конституційної та неконституційної захищеності прав, свобод та обов'язків первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості; 3) Ступінь змістовної тотожності та нормативної ідентичності різних дефініцій, інтерпретацій та верифікацій первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості в різних нормативно-правових актах, що свідчить або не свідчить про регулятивно упорядкований ступінь розуміння законодавцем правового статусу первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості у плані їх реальної та перспективної соціально-правової пріоритетності, ідейно-світоглядного і нормативного навантаження, формуючого не будь-яке, а тільки певним чинном різноджерельно детерміноване різногалузеве правовідношення до них [4-6].

У який же природний спосіб можна вести мову про можливість природного зрівнювання прав первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, особливо коли за перехідних, системно кризових часів їх ровиткові вимоги та потреби є принципово нетотожними (за різним соціально-правовим станом і статусом владних вторинних і масових первинних суб'єктів правосвідомості)?

Зрівнювання первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, які історично сформовані як нерівнозалежні та різнолінійні за походженням, у правобуттєвому та функціонально-ролевантному значенні за гносеологічним та онтологічним походжен-

ням вимагає додаткових уточнень: первинні суб'єкти правосвідомості не тільки за перехідного правостановлення, а завжди є належностями родової правової природи, формують вторинних суб'єктів правосвідомості та детермінують їх будь-які видові правові властивості у будь-якій чи-то історичній, чи-то сучасній реальності, які мають першоджерелами родові правові властивості людини як первинного суб'єкту правосвідомості, та її правосвідомості, що має теж родову правову природу. Мова про їх правове зрівнювання може бути вестись тільки за їх конкретними соціальними функціями, нормативно-регулятивними цінностями, властивостями і результатами, та лише у тих суспільствах, що підлягають зрівнянню, а саме: правосвідомості та законосвідомості традиційних суспільства з правосвідомостями та законосвідомостями традиційних або подібних традиційним, нетрадиційних суспільств з правосвідомостями та законосвідомостями нетрадиційних або подібних.

За будь-якого зрівнювання первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості пріоритет у визначенні трансформаційних потенцій, розвиткових напрямків системи правової свідомості залишаємо за масовими первинними суб'єктами правосвідомості, що найбільш та тільки максимально істинно здатні ідентифікувати, розвивати та удосконалювати право, закон, правосвідомість та законосвідомість. У якості вирівнювання ментальних прав первинних та ідеологічних прав вторинних детермінантно функціонує за перехідного правостановлення як пріоритетна модель визначення нормативно-правової домінанти змістотворення нової норми статичного права, процесуально сформованої у новому циклі соціальної активності (новій формі) правосвідомості, рефлексивно знятому з нормативного поля її регулятивних властивостей у механізм правового регулювання за перехідного правостановлення, якою є та чи інша праворефлексивна архітектоніка домінанти конкретно-історичної складової пропорції формул правової ідіоми – правосвідомості – норми права. Останні презентують складну архітектуру різноцентричної та різноджерельної асиметрії ментальних прав первинних та ідеологічних прав вторинних суб'єктів правосвідомості: або європейськоцентрична (Є), або російськоцентрична (Р), або азіатськоцентрична (А), або, власне, україноцентрична (У) [4], а також визначає за формулами правосвідомості – норми права, правовим станом її складових пропорцій реальні та можливі тенденції кореляції зазначеної асиметрії у потрібному напрямку.

Асиметрія існує настільки довго, наскільки довго були порушені ментальні права первинних з боку вторинних, та доти, доки у чинній правовій системі стара реакційна правова ідея не буде змінена новими прогресивними зусиллями тих нелінійно різноцентрично побудованих світоглядів первинних суб'єктів правосвідомості за їх формулою правосвідомостей, які здатні збільшити настільки істинно реальний статус формули правосвідомості україноментальнощільною пропорцією у традиційному складі її пропорцій, наскільки ця пропорція зможе функціонально збільшити україноментальне опосередкування внутрішнього правового простору, щоб стати домінантною, що дієво дозволяє вивести кризовий цикл її соціальної активності у площину некризового та високого.

У цьому контексті зазначаємо, що будь-яке зрівнювання первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості припускає, насамперед, у аргіогі певне наявне розходження прав зрівнюваних об'єктів правосвідомості за їх різними регулятивними характеристиками та можливостями, а разом з тим певну істотність та неістотність цих розрізень, що викликає необхідність регулятивного абстрагування від них з погляду відповідної аргументовної підстави (критерію) зрівнювання. Так, зрівнювання, наприклад, різних об'єктів правосвідомості за числовими підставами, необхідне для визначення нормативної ваги правової інформації, потрібне для абстрагування від

всіх змістовних розходжень (індивідуальних, видових, родових). Зазначаємо, що ми раніше сформувавши математичний підхід до техніко-технологічного дослідження української правової свідомості, сутність якого полягає у активному використанні різноджерельної її природи, покладеної у основу формул української правової ідіоми-правової свідомості-норми права як формул істинного визначення правової ідеї ідіоми, правосвідомості та норми права, які дозволяють у графічному вигляді не тільки сформувати модель конкретно - історичного правового стану української правосвідомості, але й спрогнозувати ті чи інші домінанти складових пропорцій формули правової свідомості - норми права [4]. Так, зокрема, нормативно-світоглядною перспективою рівності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості як першокритерієм правового зрівнювання різних суб'єктів правосвідомості, як звісно, є їх свобода в нормативному полі суспільних відносин як відповідній частині офіційних правовідносин, визнана та регулятивно стверджена у формі правосуб'єктності. У цьому контексті вимальовуються сутнісні джерела специфіки правової рівності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості. Правова рівність у свободі як рівна міра їх свободи позначає й вимогу співмірності, певний регулятивний еквівалент у правовідносинах між вільними індивідами як суб'єктами правосвідомості. Правова рівність - це рівність вільних і незалежних друг від друга первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості за загального для всіх мірила - загальної єдиної різногалузевої правової норми, рівної міри репресивності санкцій норм законів за однакові злочини, рівної міри права у законі, правосвідомості у законсвідомості. Тамож, де існують ментально залежні, первинні та ідеологічно домінантні вторинні суб'єкти правосвідомості, останні ставляться до первинних суб'єктів правосвідомості, переважно, не як до суб'єктів, а як до об'єктів права, коли на них принцип правової рівності начебто не поширюється. Правосвідомість, фактично, процесуально виступає праворефлексивною мовою, засобом, регулятивним інструментом такої рівності та завдяки ним ідентифікується як загальна й необхідна форма процесуального правобуття, здійснена як та чи інша різногалузева форма (норма) різноджерельного процесуального права, у генезі сформоване як набуття, ідейно-світоглядна верифікація та здійснення суспільної волі, ідентифікованій у правовій полівтиці вторинних суб'єктів та реалізованій в спільній процесуально-правовій практиці первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості. Наше прикладне інструментально-математичне дослідження української правової свідомості [4], що презентує графічно-прогнозовані дані її стану та перспективи з логічними наслідками давніх математичних підходів, є логічно більш абстрактними нормативними утвореннями, історично більш пізніми та похідними від давньої ідеї правової рівності. Розв'язуючи паралельно проблему необхідності та достатності джерел рівності суб'єктів правосвідомості як їх мінімальної та максимальної функціональної актуальності, слід нагадати, що достатніми джерелами рівності цих суб'єктів є давня, більше інтенсивніша аніж у праві, наукова розробка початків загальної, теоретично універсалізованої рівності у площині абсолютної «безособистісної» абстрактності як такої, яка мала місце, насамперед, раніше у математиці. Подібне трактування зустрічається вже у піфагорійців, чий серйозні заняття математикою поєднувались із захопленнями цифровою містикою та екстраполяцією математичних уявлень про рівність на суспільні явища, включаючи й право. Сутністю соціально-правового світу, відповідно до піфагорійців, є число: все у світі має цифрову характеристику та легітиміацію. Трактуючи рівність як належну міру у вигляді певної (числової за своєю природою) пропорції, вони в душі своєї соціальної математики ідентифікували справедливість (тобто право з його принципом рівності)

числом чотири. У нашому контексті ми розвиваємо давні погляди стосовно української правосвідомості, інтерпретуючи аналогічні чотири сторони світу як ті, що презентують різні впливи чужих правових ментальностей на українську, одна з котрих (або декілька водночас) в українському правовому соціумі за певних історичних часів домінує (ють) як державно-правова (І), визначаючи розвиток інших, які є залежними. У тому чи іншому українському соціумі найчастіше тривалоісторично домінувала, як чинна правова, чужа правова ментальність, покладена у основу тих українотериторіальних державностей та держав, що залишили здавна певний генофонд – тих чи інших представників різних національностей, які згодом стали корінною національністю. Стосовно української правосвідомості – склад корінного населення інтерпретуємо в україноцентричній (У%), російськоцентричній (Р%), європейськоцентричній (Є%) та азіатськоцентричній (А%) складових пропорціях теоретичної та практичної формули української правосвідомості-правової ідіоми-норми права, що інтерпретують різноджерельний склад історичної та сучасної української правової ментальності: $E\% = \text{Є}\%:\text{А}\%:\text{Р}\%:\text{У}\%$, $E\%\text{практ. укр. нац. ідіома} = 31\%:23\%:15\%:27\%$ [4].

Враховуючи такі підходи, виникає проблема зрівнювання первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості тепер не в абстрактній, нормативно-законодавчій площині, а у площині формули норми права-правової свідомості-правової ідіоми, яка презентує давні різноментальні, конкретно-правові правові інтереси, історію та перспективу як істотні складові ідейно-світоглядної парадигми процесуального і статичного права, які можна успішно корелювати. Думаємо, що у такий спосіб нам певною мірою вдалось влучно поєднати, спростити та адаптувати давні екстраполяції числових (математичних) уявлень про правову рівність на суспільно-правові процесуальні відносини, врахувачи при цьому знову ж таки давні специфіки та тенденції рівності в соціальному бутті суб'єктів правосвідомості як такі, що мають першоджерелами природні ментальні права первинних суб'єктів правосвідомості як універсальні істинні. Продукуючи здавна принцип формальної правової рівності всіх суб'єктів праворефлексій та права, саме правосвідомість первинних суб'єктів правосвідомості як самих перших у світі та всесвіті правових суб'єктів родової правової природи, за ідеями В.С. Нерсисянца, є специфічною соціально-процесуальною математикою статичного права (у смислі вчення про можливе та дійсне зрівнювання суб'єктів правосвідомості за їх ідейною світоглядністю та неможливість їх зрівнювання в суспільно-правових відносинах) [5], не дивлячись на те, що в соціальній сфері будь-яка рівність первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості - це завжди правова рівність, тобто формально-правова. Адже правова рівність суб'єктів правосвідомості абстрагована від фактичних юридико-нормативних, гносеолого-онтологічних та світоглядно-аксіологічних розходжень, за неформальною необхідністю та за законодавчою процедурою їх регулятивної верифікації носить, як правило, формальний характер. З точки зору позитивного права рівність суб'єктів правосвідомості може бути лише правовою, що має нормативну гарантію забезпечення, зафіксовану у конституційних нормах. Але ми бачимо, що у законодавчій практиці правова рівність первинних та вторинних суб'єктів справедливо не розв'язана, або іншими словами говорячи, позитивна правосвідомість її вторинних суб'єктів може мати правовий, але неправильний (ідеологічно надмірно структурований та політизований) характер (К. Маркс, Ф. Енгельс, Г. Плеханов), тобто "ідеологічно структурований, що дуже повільно виходить з тотального полону" (Г. Кельзен) [6]. У чому ж можемо виявити практичну виявленість зазначеної тези? Думаємо, що нам слід звернутися до спадкоємності правосвідомості, яка, за проведеними раніше дослідженнями, може

бути формальною та неформальною [1]. Спадкоємність правосвідомості має ідейно-світоглядною основою, знову ж таки, різні давні підходи, які сформували форми природно-правового та легістського, позитивного віддзеркалення правосвідомістю реальності. У основі формальної спадкоємності знаходиться легістсько-позитивна форма правоусвідомлення. У основі неформальної – природно-правова форма правоусвідомлення. Історично формальна спадкоємність правосвідомості притаманна системі регулятивно-нормативних функцій вторинних суб'єктів правосвідомості, нормативно реалізована у чинній державно-правовій концепції, неформальна – регулятивно-нормативним функціям ідейного світогляду первинних суб'єктів правосвідомості, особливо соціально активним первинним суб'єктам (партійні лідери, письменники, вчені, видатні особистості та ін.). У свою чергу, у позитивному правоусвідомленні принципоутворення ідейно-світоглядної регулятивності здійснюється на тимчасовій, парадигмальній, ідейно-світоглядній та конкретно-історичній основі, яка має швидкий, змінюючийся часо-простір (переселення народів - соціальних спільнот - індивідів), побудований на цінностях, як правило, видової правової природи, що має джерелами позитивні лінійні правові цінності тієї чи іншої конкретно-історичної природи, які притаманні у більшій мірі правовим цінностям вторинних суб'єктів правосвідомості, які позитивна правова наука помилково (або спеціально?) де-факто ідентифікує як родові правові. З часом за збільшенням циклу соціальної активності природної правосвідомості за різних причин виникає потреба у зміні хибних або штучних правових цінностей вторинних суб'єктів, історично викривлених природних цінностей права, правосвідомості та природи людини як найвищої соціальної та несоціальної цінності, що нормативно втратили для останніх первинну фундаментальну аксіологію як універсально істинну з (для) будь-яких часів. Природна правосвідомість первинних суб'єктів правосвідомості як еволюційна, що має початковим субстратом природні права людини, з сивої давнини формує на протязі тривалої історії розвитку неформальну спадкоємність правосвідомості, побудовану на ментальних першопринципах її ідейного світогляду. Нами остання ідентифікується первинною у гносеологічному та онтологічному відношенні, має родову правову природу. У зв'язку з цим вона є водночас методологією формальної правосвідомості у її ідеологічно-правовій перспективі.

Як же можна визначити критерії історичної еволюційності природної, ментально структурованої правосвідомості?

Ми вживаємо термін „лінійність” за аналогією терміну „нелінійність”, але зі значенням протиставлення та антонімічності. Термін „нелінійність” – це фундаментальне поняття синергетики як нового теоретичного напрямку досліджень об'єктивної природи синергетики правосвідомості, на основі якого розроблена нова парадигма, яку називаємо парадигмою нелінійності. Нелінійність у синергетиці правосвідомості позначає можливість нормативно несподіваних (але спрогнозованих та передбачених) змін напрямків протікання процесів актуального і неактуального нормотворення, їх багатоваріантність, множинність шляхів їх регулятивного та арегулятивного розгортання, випадкового вибору одного з них як істинного за неформальною, ментально структурованою спадкоємністю правосвідомості її первинних суб'єктів у межах повного, нормативно детермінованого поля регулятивних можливостей чинного права, наприклад, нормативно-правове та ідеологічно-правове обґрунтування початку Помаранчевої революції - її здійснення – стан правового її забезпечення – стан суспільно-правової свідомості після її здійснення – прихід у виконавчу владу за призначенням Президента тієї сили, проти якої була націлена Помаранчева революція, що свідчить про синергетичний характер її розгортання, здійснення та закінчення: у наявності маємо нормативно несподівану (але,

сподіваємось, спрогнозовану та передбачену) зміну напрямків протікання нових революційних, фактично неомодернізаційних правових процесів. Певна непередбачуваність механізму правового регулювання здавна, як звісно, виправляється з боку вторинних суб'єктів правосвідомості у формуванні більш передбачуваних державних інституцій та інститутів (В.О. Ключевський), але під час чого не завжди витримується розвитковий еволюційний принцип права і правосвідомості – асиметрія ментальних прав первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, що призводить до перебільшення ідеологізації суспільно-правових процесів нормотворення та з'явлення феномену законсвідомості та тоталітарної законсвідомості, вникненню домінанти позитивної, легістської форми правоусвідомлення та тривалого послаблення природно-правової форми теоретичного та практичного правоусвідомлення. (Що таке законсвідомість?)

Позитивне право є системою таких конкретно-історичних норм законсвідомості, що можуть тільки певною, але далеко не повною мірою оптимально змінюватись у межах певної конкретно-історичної правової епохи за соціальною специфікою регулятивного відношення первинних суб'єктів правосвідомості (фізичних осіб) до світу та до себе як суб'єктів правового, конкретно-історичного часо-простору, ідентифікованого у парадигмі певної Конституції як лінійної форми формальної спадкоємності правосвідомості [1], нормативно стверджуючи у межах правової традиції історичну еволюцію української правосвідомості.

Історичну еволюційність української правосвідомості визначаємо як позитивну лінійну історію прогресуючої нелінійної еволюції змісту, обсягу, масштабу та міри неформальних (моральних, ментальних) праворефлексій у структурі формальної (правової) рівності при збереженні принципу формальної рівності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості як універсального принципу істинного розвитку будь-якої системи правосвідомості та права взагалі, що ідеологічно акцентується у засобах масової агітації та пропаганди. Природну сутність прогресивного розвитку правосвідомості уявляємо за тих часо-просторових періодів її конкретно-історичного становлення, коли вона домінує у якості державно-правової, яка у тому чи іншому національному праві формує природну, особистісногенну еволюцію нелінійного, синергетично налаштованого змісту, обсягу, масштабу та міри неформальної (моральної, ментальної) спадкоємності у структурі формальної, при збереженні принципу формальної рівності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, але що ідеологічно не акцентується у засобах масової агітації та пропаганди, на тлі відсутності офіційної державної ідеології. З урахуванням наших підходів ідентифікуємо по-іншому природну, ментально структуровану правосвідомість як нормативну, нелінійно структуровану форму вираження волі первинних прав суб'єктів правосвідомості як істинної за будь-яких часо-просторів її різного конкретно-історичного розвитку.

За позитивною правосвідомістю, як рефлексивною основою процесуальної легістської форми правового віддзеркалення у відповідних нормах правової реальності, розходження між первинними та вторинними її суб'єктами презентуємо у таких тезах: 1) Розходження виявляється як початкова нерівність у вже набутих правах (нерівних за структурою, змістом та обсягом ментальних прав різних індивідів – як первинних, так й вторинних суб'єктів правосвідомості – первинних і вторинних суб'єктів права); 2) Позитивна правосвідомість як основа праворефлексивної форми різногалузевого процесуального права не знищує вихідних різниць між різними індивідами як різними суб'єктами правосвідомості, а упорядковує засобами формалізації їх суб'єктивні права, набуті ними залежно від соціального статусу, ролі у

суспільстві та державі. Правова рівність і правова нерівність (рівність і нерівність у правосвідомості та у праві) - однопорядкові (зумовлюючі та доповнюючі одне одне) правові визначення, характеристики та поняття, що однаковою мірою протистоять фактичним конфронтуючим розмежуванням та відмінні від них; 3) Принцип правової рівності різних суб'єктів правосвідомості начально припускає, що набуті ними реальні суб'єктивні права будуть нерівні; 4) Подякуючи чинній державно-правовій свідомості, правовий хаос перетворюється у правовий порядок рівностей та нерівностей, погоджених за єдиним ідейно-світоглядним підґрунтям та за загальною нормою; 5) Визнання різних індивідів як суб'єктів правосвідомості формально рівними - це визнання їх рівної правоздатності; 6) Форми вияву рівності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості як специфічні принципи правової регуляції нормотворення правосвідомості та законсвідомості носять соціально-історичний та конституційний характер; 7) Специфіка правової формальності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості зумовлена тим, що правосвідомість як основа процесуального права виступає найсуттєвішою рефлексивною формою правових відносин незалежних суб'єктів правосвідомості, підлеглих у своїй поведінці нормам чинного права, а не нормам правосвідомості, але діючих та взаємопов'язаних один з одним за нормами правосвідомості, що раціоналізуються; 8) Незалежність суб'єктів правосвідомості у межах правової форми їх взаємовідносин однакова, рівна підпорядкованість загальній нормі визначає зміст, сутність правової форми буття та ідентифікацію свободи; 9) Дійсна та повна правосуб'єктність індивідів зумовлює їх законотворчу правосуб'єктність, їх співучасть у тій чи іншій формі у законотворчості, їх природне право, участь у встановленні правового закону; 10) Фундаментальне значення волі для суб'єктів правосвідомості у цілому ідентифікує разом з тим місце й роль права у їх суспільних функціях; 11) Суб'єкти правосвідомості вільні за мірою їх рівності та рівні за мірою їх свободи; 12) Із позитивно-правової точки зору про належний розвиток правосвідомості процес затвердження справедливості у правосвідомості як процес затвердження правосвідомості у законсвідомості, права у законі нормативно легітимізує тезу про те, що за мірою вдосконалення правових відносин, побудованих на основі універсального пріоритету природних, ментально структурованих прав первинних суб'єктів правосвідомості за будь-яких часів та народів (право на життя, достатня для самозабезпечення необхідних біологічних, та небіологічних вимог і потреб заробітна платня, пенсія та ін.) все більша та більша кількість суб'єктів правосвідомості набуває правової рівності, тобто стає формально рівними суб'єктами правосвідомості; 13) Правова рівність робить волю можливою та дійсною у загальній нормативно-правовій формі, у вигляді певного правопорядку; 14) Досить часто існує широкий розповсюджений підхід про протилежність права та свободи, права і справедливості, права та рівності, а разом з цим – ототожнення права і закону, коли під правом мають на увазі будь-які веління влади, що можуть носити антиправовий характер; 15) При зрівнюванні первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості правова свобода як першоумова нормативно-правової справедливості протиставляється рівності, внаслідок чого виникає правомірна критика (софісти молодшого покоління – Пол, Каллікл, Критій, що відкидали правову рівність із позицій аристократичних і тиранічних уявлень про волю як право "кращих" на привілеї та сваволі, як право сильних панувати над слабкими). Аналогічний підхід у XI ст. розвивав Ф. Ницше. Релігійно-аристократичну концепцію "свободи особистості" у душі апології нерівності та критики рівності обґрунтовував у XX в. М. А. Бердяєв [7]. На відміну від аристократичної критики правової рівності суб'єктів правосвідомості "зверху", на користь елітарних версій волі, марксистське заперечення правової рівності та права в цілому рухалось "знизу", з метою загального стрибка в комуністичну "царину волі",

ствердження "фактичної рівності", але цьому не трапилося збутися; 16) За сучасних часів поширюється правова рефлексія про те, що сутість змін у галузі позитивного правоосмислення на постраяднському часо-просторі полягає у переході від логіки рівності до логіки волі при зрівнюванні суб'єктів правосвідомості [10] або здійснюється формування нормативного переходу від соціалізму з його масовим зрівнянням суб'єктів до нового правового режиму, презентуючого царину волі без правової рівності. Але якщо мова дійсно йде про волю, а не про привілеї, сваволлю, деспотизм влади, то вона неможлива без регулятивного функціонування істотного конституційного принципу та норм, презентуючих рівність первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, без загального правила поведінки, єдиного масштабу та рівної міри свободи, тобто свобода первинних суб'єктів правосвідомості не існує без права, поза правовою формою її ідентифікації. Свобода не тільки не протилежна рівності (а саме правової рівності), але, навпроти, вона існує лише за допомогою правової рівності та втілена у цій рівності; 17) Правова свобода та рівність невіддільні, вони взаємозумовлюють одна одне. З одного боку, вихідною й визначальною фігурою свободи в її людському вимірі є вільний індивід - необхідна основа правоздатності та правосуб'єктності взагалі; з іншого боку, свободу індивідів можна інтерпретувати лише через загальний принцип і норми рівності цих індивідів у певній сфері, змісті та формі їх взаємин; 18) Правосвідомість не просто процесуально ідентифікує загальний масштаб і рівну міру правової свободи та рівності її первинних і вторинних суб'єктів, а загальний масштаб і рівну міру саме насамперед свободи індивідів. Вільні індивіди – це жива "правова матерія", на відміну від „правової матерії” тексту закону (книги). Вони є носіями, сутністю змісту правосвідомості як правової інформації, персоналістичної основи процесуального права. Заперечення вільної індивідуальності, правової особистості, правового значення фізичної особи як найціннішого та найважливішого першоджерела вторинних суб'єктів правосвідомості та першоджерела справедливості в універсальному значенні формує неправу, делінквентну правосвідомість (Г. Гегель, В.С. Нерсесянц, М.І. Козюбра, П.І. Новгородцев, І.О. Ільїн, В.Я. Тацій, А.А. Козловський, Л.В. Петрова), там не може бути дійсно правових індивідуальних та інших (групових, колективних, конституційних) суб'єктів правосвідомості, правових законів і правових відносин; 19) Наявність початків справжньої свободи, права, рівності суб'єктів правосвідомості презентує повне природне право індивідів на визнання за ними широкої правосуб'єктності, природно реалізованої як їх невідчужувана ніким та ніяк правоздатність та дієздатність; 20) Індивід як суб'єкт правосвідомості та права власності є вихідною базою та попередньою умовою для виникнення неіндивідуальних (групових) суб'єктів права власності ("юридичних осіб"), для яких він є першосуб'єкт родової правової природи; 21) Історичний прогрес свободи та рівності первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості свідчить про те, що формування та розвиток вільної, незалежної правової особистості необхідним чином пов'язаний з універсальним визнанням за будь-яких часо-просторових та конкретно-історичних параметрів їх суб'єктами відносин власності, власником засобів виробництва та права власності у цілому тощо. Власність не є просто однією з форм та напрямком легалізації свободи як першопрва особистості. Вона утворює собою взагалі старе цивілізоване підґрунтя для формозмістотворення свободи та права суб'єктів правосвідомості за будь-яких часів; 22) Там, де повністю заперечується право індивідуальної власності на засоби виробництва, там не тільки немає, але й у принципі є неможливими свобода та право; 23) У контексті нашого розрізнення правосвідомості та законосвідомості, суб'єктів природної та позитивної правосвідомості (законосвідомості) поняття

„справедливість” з моменту виникнення входить у поняття „правосвідомість” – як статусна належність її первинних суб’єктів. За первинним гносеологічним походженням правосвідомості та за визначенням вона завжди справедлива, а справедливість є внутрішньою властивістю та якістю правосвідомості, категорією та характеристикою правовою, а не позаправовою (наприклад, моральною, релігійною, філософською). Ось тому завжди доречним є питання про справедливість або несправедливість закону – питання про правовий або неправовий його характер, його відповідність або невідповідність нерелексивному праву як функціональному результату, наслідку засобів різногалузевої правосвідомості та тільки як правосвідомість, а не законсвідомість. Як монологічно первинна ідейно-світоглядна якість первинних суб’єктів правосвідомості, справедливість з сивої давними і с т и н н а тому, що втілює загальну правомірність поняттю „рівність” та інтерпретує загальнозначущу правильність їх правосвітотозасвоєння за будь-яких часо-просторів та конкретно-історичних періодів трансформації, а це позначає загальну універсальну правомірність, тобто природну сутність та початок істинного статичного права, зміст правового принципу загальної рівності та свободи всіх суб’єктів правосвідомості. За змістом та етимологією справедливість (*iustitia*) виходить з права (*ius*), позначає наявність у соціальному світі правового початку, виражає його правильність, імперативність та необхідність; 24) Внутрішня єдність справедливості та правової рівності суб’єктів правосвідомості визначає загальнозначимість та однаковість нормативно-правових вимог за відношенням до всіх, включаючи носіїв юридичної влади (владних юридичних осіб), встановлюючи певні правоположення: „Які правові положення будь-хто встановлює за відношенням до іншого, такі ж положення можуть бути застосовані й за відношенням до його самого” (Сальвій Юліан). 25) Справедливість як змістовна першоналежність правосвідомості є ідентифікацією співмірності та еквіваленту права у законі, правовою самосвідомістю, самоідентифікацією та самооцінкою суб’єктами правосвідомості та права, а разом з тим правовою оцінкою всьому іншому, позаправовому; 26) Будь-якого іншого, окрім правового принципу, справедливість не має; 27) При запереченні правової природи справедливості маємо справу з неправовою (антиправовою або позаправовою) справедливістю: за логікою такого підходу виходить, що правосвідомість як така (правосвідомість взагалі, а не тільки законсвідомість) несправедлива, а справедливість є результатом якогось позаправового, соціального, етичного, релігійного, морального початку. Тоді виходить, що справедливість правосвідомості та права, якщо такі взагалі припускаються, носить похідний, вторинний, умовний характер, поставлений у залежність від підпорядкування права відповідному позаправовому порядку. Далі, оскільки такі позаправові початки позбавлені визначеності принципу правової рівності та права в цілому (об’єктивної загальності правової норми та форми, єдиного масштабу права, рівної міри правової волі), вони неминуче виявляються у владі у вигляді суб’єктивізму, релятивізму, довільних рішень, приватного вибору (індивідуального, групового, колективного, партійного, корпоративного) владних і некладних вторинних суб’єктів правосвідомості (юридичних осіб); 28) З позицій правової загальності, формально визначеної загальності правової рівності, свободи та справедливості у правосвідомості як основи різноджерельного процесуального права, рівною мірою, значимої для всіх суб’єктів правосвідомості незалежно від їх моральних, релігійних, соціальних, політичних та інших розходжень, позицій, інтересів, всі ці позаправові початки з уявленнями у них особливими потребами, вимогами є лише особливими сферами правосвідомості та її спадкоємності в загальному просторі буття та дії права, правової справедливості, тобто є специфічними об’єктами, а не суб’єктами справедливої правової регуляції; 29) Природна правосвідомість (пра-

вовий закон теж) не ігнорує, звичайно, всі ці особливі інтереси та домагання, але вони повинні знайти своє належне (тобто справедливе) визнання, задоволення, та захист. А це можливо тільки тому, що справедливість (право, правовий підхід, принцип правової регуляції) не зливається з цими інтересами, не є нормативною генералізацією будь-якого одного з таких приватних інтересів у якості пріоритетного. Навпроти, справедливість, презентуючи загальний правовий початок здійснення будь-яких як праворефлексій, так й законорефлексій стає терезами всього неправового партикуляризму, "зважує" та оцінює їх формально-рівним, а тому й однаково справедливим для всіх правовим підходом; 30) У просторі загальнозначимості принципу правової рівності та завжди пріоритетного ментального права первинних суб'єктів правосвідомості як правомірного регулятора необхідної форми нормативно-регулятивної достатності правовідносин вільних суб'єктів права саме правова справедливість первинних суб'єктів правосвідомості виступає першокритерієм істинної правомірності всіх інших її суб'єктів, будь-яких нових викликів, здатних спровокувати пошуки іншої, більшої справедливості, якої нема у світі.

Думаємо, що подальші дослідження у зазначеному контексті значно сприятимуть винаходженню оптимальних критеріїв для пошуків ефективного зрівнювання первинних і вторинних суб'єктів правосвідомості, що значно допоможе подальшому широкому удосконаленню українського права та суспільства.

Список джерел та літератури:

1. Дмитрієнко Ю.М. Конституція України як статична формальна спадкоємність конкретно-історичного циклу соціальної активності правової свідомості // Вісник Запорізького юридичного інституту. - N 1. - 2004. - Запоріжжя: ЗЮІ, 2004. - С.263-277
2. Загальна теорія держави і права / За ред. проф. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. - Харків: Право, 2002. - 430 с.
3. Дмитрієнко Ю.М. Філософсько-правові детермінанти девіантної правосвідомості у структурі ідейно-світоглядних аксіологій українського права // Науковий вісник дипломатичної академії України. Світова дипломатія: історія та сучасність. Вип. 6. - Київ, 2002. - С. 244-266
4. Дмитрієнко Ю.М. Прямі ефекти девіантної правосвідомості: перша формула української правової ідіоми // Право і безпека. Науковий журнал. 2004/3'2. - Харків:НУВС, 2004. - С.11-18; Дмитрієнко Ю.М. Формула української правосвідомості як оптимальний критерій, корелят, інструмент здійснення поліаспектних трансформацій, завдань та їх ефективних досліджень // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 617/2004. - Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2004. - С.87-88; Дмитрієнко Ю.М. Формула норми права у контексті механізму адаптації законодавства у сфері прав громадян України до законодавства Європейського Союзу // Державо і право. Збірник наукових праць. Вип. 33. - Київ: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2006. - С. 45-53
5. Нерсесянц В. С. Право - математика свободи. - М.: Знание, 1996
6. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. - Вып. 1. - М.: Знание, 1987
7. Бердяев Н. А. Философия неравенства. - М.:Просвещение, 1990. - С. 68, 75, 128, 131

Поступила в редакцію: 21.12.2006 г.